

E M L É K I R A T

az idegenben élő magyarság gyermekeinek, valamint Horvát-Szlavónországokból, Boszniából és Hercegovinából és a balkáni államokból való nem magyar ifjak magyarországi iskolázásáról.

Tartalma.

I. Irányelvek.

II. Az idegenben élő magyarság gyermekeinek magyarországi iskolázása.

III. Horvát-Szlavónországokból, valamint Boszniából és Hercegovinából való horvát-szerb-ajku ifjaknak magyarországi iskolázása.

IV. A debreceni egyetem szerepe déli hivatásunk szempontjából.

I.

Földrajzi szempontból Magyarország kívül esik ugyan a Balkánon, csak töszomszédságában fekszik, de a balkáni szellem a románság és a délszlávság, meg a keleti egyház révén mélyen benyulik a magyar állam területére s hazánk déli és keleti részének egészen sajátos, átmeneti jelleget ad. Ugy a kül-, mint a belpolitikában folyvást dolgunk van balkáni tényezőkkel, melyeket sikerrel csak akkor tudunk kezelni, ha kellő számmal lesznek olyan magyarok, kik a horvát-szerb és a román nyelvet nemcsak beszélik, hanem azoknak a népeknek sajátosságait, gondolatvilágát és kulturáját is behatóan ismerik. Szükség lenne erre a hivatalos, a gazdasági és a tudományos életben egyaránt.

Gróf Andrássy Gyula belügyminister 152.635-1907.számú körrendeletével [M.R.T.1907.II.k.2108.1.] felhívta a vármegyéket, hassanak saját hatáskörükben oda, hogy azon járási tisztviselők, kik a járásbeli lakósság nyelvét nem ismerik,

nyelvismeretüknek ezen hiányát a közvetlen érintkezés szüksége által megkívánt mértékben mielőbb pótolják. A körrendelet alap gondolata kétségtelenül helyes, de a kérdést körrendelettel megoldani nem lehet. Éppen a munkával leginkább tulterhelt főszolgabiráktól alig lehet megkívánni, hogy felnőtt korban idegen nyelvet elsajátítsanak. Ezt különben a körrendelet is érezte, midőn a nemzetiségi nyelveknek csak korlátozott mértékű elsajátítását írta elő. A nemzetiségeket igazgató lelkiismeretes tisztviselő igyekezni fog arra, hogy a nép nyelvét megértse s magát népével is megértesse. Ez azonban magasabb értelemben vett közigazgatáshoz korántsem elég.

A Balkánon a megfigyelő utas bámulattal látja, hogy a német kereskedelmi utazó az ottani nemzetek nyelvét mennyire bírja, hogy belföldi nyelven szerkesztett árjegyzékeket terjeszt és belföldi nyelvű feliratokkal ellátott árumintákat mutat. A viszonyokat ismerő egyének véleménye szerint ebben rejlik a titka a német kivitel és a német kereskedelem tüneményes térhódításának a Balkánon és a közeli Keleten. Köztünk kereskedelmileg képzett s e mellett déli nyelveket nemcsak az iskolai bizonyítvány tanúsága szerint, de gyakorlatilag hasznavehető mértékben tényleg bíró egyének száma szerfelett kicsiny s ha a nyelvismeretre okvetetlenül szükség van, akkor a magyar üzletember kénytelen sokszor erkölcsileg selejtesebb, igazi szakértelemmel nem is bíró idegenek kétes értékű szolgálatait igénybevenni.

A déli nyelvek egyikét másikat tudósaink is csak elvétve bírják. Innét van az, hogy a magyar tudományosság nem is töltheti be a történelmi fejlődés és a földrajzi fekvés által elébe tűzött azt a hivatást, hogy művelődési téren közvetítsen észak-nyugat és dél-kelet között.

Sínmagyar vidékeken nemzeti erőnk tekintetében elbizakodás, valódi nemzeti érdekeink felismerésében szinvakság

mutatkozik s így a déli nyelvek tanulására való buzdítás itt eredménytelenül hangzanék. Tősgyökeres magyar fülnek szokatlan nyelvek elsajátítása egyébként is nagy nehézségekkel járna. Ezenkívül a horvát-szerb és a román nem is világnyelv, számottevő irodalma nincs s így megtanulása nem kecsegtet azzal a haszonnal, mint a nagy nyugati nyelveké, a németé, az angolé, a franciáé. Erdélyben a magyar középosztály románul meg-megtanul, de ez a tudás a konyha-nyelv, a nép-nyelv szintjén felül csak ritkán emelkedik. A Marosontul, a Bácskában és a Muraközben akad délszláv tájszólást törő magyar középosztályú család s a szorosan vett Magyarország határain belül ez jóformán az az egyedüli kör, melyből a fenti célra alkalmas embereket lehetne nevelni. Vegyes népességű vidékeken a magyar parasztságra is rá-ráragad különösen a román nyelv, de ez, eltekintve a népnek kisebb gazdasági hasznától, nemzeti szempontból inkább káros, mint hasznos. Rendszerint a románosodás kezdő stádiuma.

Szlavóniában, Horvátországban, Boszniában, Hercegovinában, Romániában és Bukovinában élő magyarság gyermekei a horvát-szerb, illetve a román nyelvet a környezet behatása alatt már zsenge korukban megtanulják s így e nyelvek tökéletes elsajátításánál a kezdet nehézségeivel egyáltalában nem kell küzdeniök. S ezenfelül bent élve a horvát, a szerb, illetve a román társadalomban, annak nemcsak nyelvét, hanem természetét és különleges jellegét is megismerik. A felsorolt országokban élő magyarság száma meghaladja a harmadmiliót. Fajunk általában nem tehetségtelen s így ilyen nagy tömeg ember között mindig akad nagyobb számú tehetség. Csak gondos selectio dolga, hogy a javát felszínre hozza s okszerű vezetés kérdése, hogy a kiválasztott anyagból nemzetiségi vidékekre közigazgatási tisztviselőket, a Balkánra üzletembereket s déli kulturális hivatásunk munkálására egy-egy tudóst is előteremtessen.

Minthogy Magyarország területén kívül rendszerint

csak népiskolákat állíthatunk, a fiukat már a középiskola I. osztályára Magyarországra kell hozni.

De nemcsak az nagy érdekünk, hogy minél számosabban legyenek olyan magyarok, akik elsősorban a horvát-szerb és a román nyelvet s lehetőleg a többi balkáni nyelveket is birják, hanem viszont az is érdekünkben áll, hogy minél számosabban legyenek olyan horvátok, bosnyákok és lehetőleg albánok, bolgárok, törökök és görögök is, kik magyarul tudnak. Míg azonban déli nyelveket beszélő és a déli népek sajátosságait ismerő magyarokat nevelni viszonylag könnyű s voltaképpen csak pénz kérdése, addig a déli népekkel a magyar nyelvet elsajátíttatni s a magyar kultúrát megkedveltetni már igen nehéz. A nehézségek két irányban mutatkoznak.

A horvátság, szerbség és románság körében bizonyos ellenszenv mutatkozik irántunk. A kormánynak mostani mérsékelt iránya ezt az ellenérzést kétségtelenül csökkenteni fogja, de vele ma még, mint ténnyel, el kell számolnunk. Nagysullyal esik a mérlegbe az a másik tény is, hogy a magyar nyelv ismerete csak egy tízmilliónyi szegényebb nép szellemi világába nyitja meg az utat, mely népnek kulturpiramisa szükségképpen alacsonyabb, mint a 70, 50, 40 milliónyi népesség és hatalmas nemzeti vagyon széles alapjából kiinduló német, angol és francia kulturpiramis. A magyar nyelv birása távolról sem jár akkora haszonnal, mint a világnyelveké s a mi iskoláink ma még nem nyújthatnak annyit, mint a nyugati nemzetek tanintézetek. A németek már megengedhetik maguknak azt, hogy a külföldi diákoktól felemelt tandíjat szednek, nekünk még magunknak kell áldozatot hoznunk, hogy a Kelet és a Dél ifjuságát magunkhoz szoktassuk.

A népek vezetésében döntő elemnek, a középosztálynak nemzeti érzése a középiskolában alakul ki, mert ennek folyamán tanítják azokat a tárgyakat, melyek ennek az érzésnek

a fejlesztésére leginkább hatnak és mert az ember életének második tizedében a legfogékonyabb eszményi behatásokra. Az elemi iskolában a lélek még fejletlen, a felső iskolákra már főbb vonalaiban kialakult belső világgal kerülnek fel az ifjak. Éppen ezért azokat, akiket értelmükön át csupán a magyar művelődésnek igyekszünk részeseivé tenni, elég főiskoláinkra vonzani, de azokat, kiket, be akrunk vonni érzelmi világunk közösségébe, már középiskolára ide kell hozni.

Az az állami közösség, melyben Magyarország és Horvát-Szlavónországok állanak, mind a két nemzetnek üdvére csak akkor válhat, ha érzelmi közösségből táplálkozik. Nem elég elismerni közös érdekeinket, éreznünk is kell, hogy egyek vagyunk. Az anektált bosnyákokkal is össze kell, hogy kössön bennünket az együvé tartozás érzése. Horvát és bosnyák ifjakat tehát már középiskolára Magyarországra kell hozni. Különösen, ha fontolóra vesszük, hogy a tengerhez vezető út révén mily nagy fontossággal bírnak a közbeeső társországok, akkor bizvást elmondhatjuk, hogy nem hozhatunk elég sok horvátországi horvát és szerb fiút magyar középiskolára. A bosnyákok csak másodszorban jöhetnek tekintetbe. Közülük leginkább a mohamedánok érdemelnek figyelmet, mert izolált helyzetüknél fogva valószínűséggel rájuk vannak utalva s az egymásra utaltság átértésére és átérzésére őket leginkább a magyarországi iskolázás vezetheti rá.

A Balkánnak hatalmi körünkön kívül eső országaiból csak főiskoláinkra kellene idevonni albán, bolgár, török és görög ifjakat. Annál a szembeeső érdekközösségnél fogva pedig, mely az északi és a déli szlávok közé beékelte magyarságot és rományságot összefűzi, rendkívül óhajtott volna, ha Romániából is jönnének román ifjak egyetemünkre, de ennek a szép tervnek a megvalósítása egyelőre szinte leküzdhetetlen akadályokba ütközik. Általában a balkáni ifjúságot majd csak

akkor tudjuk hozzáuk vonzani, ha - mint a IV. részben bővebben ki van fejtve - legalább egyik egyetemünknek bizonyos kelteti irányt adunk.

II.

A külföldi magyar iskoláknak már alapításakor megvolt az a gondolata a kezdeményezőknek, hogy a déli magyarság fiainak legtehetségesebbjeiből kell balkáni gazdasági hivatásunk számára előmunkásokat nevelni. Az iskolafentartó ref. egyház, a Szent László Társulat és a Julián-Egyesület hozott is Magyarországra Bukovinából, Romániából, Szlavóniából, Horvátországból, Boszniából és Hercegovinából fiukat, kik az ottani magyar iskolákat kiváló eredménnyel végezték, de őket több városban, főképpen tanítóképzőkben elszórtan helyezvén el, a vezetők szeme előtt lebegő eszme nem hathatott le a fiukig. Pedig az eszme testet csak akkor ölthet, ha a fiuk annak állandó behatása alatt nevelkedvén fel, az bennük hivatás érzésévé és tudatává fejlődik. Ilyen különleges célra beállított nevelést csak egy déli internátus adhat, melynek szervezetét és berendezését a különleges cél szem előtt tartása mellett kell megtervezni.

A déli magyarság gyermekei számára tervezett internátust nem lenne célszerű Budapesten állítani fel, mert a fővárosi életviszonyokba beleszokott növendékek nem akarnának majd a kezdetlegesebb környezetbe visszamenni s így a kitűzött célt nem érnék el. Ezenkívül a gondosabb szülők a távoli Budapestre nem is küldik szívesen gyermekeiket és jobb szeretik, ha azokat közelebb fekvő helyekre adhatják.

Szlavónia és Bosznia szempontjából elsősorban Pécs jön tekintetbe, másodsorban Baja. Nagykanizsa kell, hogy a Muraközre hasson. A zágráb-fiumei vonalon fekvő Csurgó és Kaposvár inkább Horvátország felé fordulnak s az onnan Magyarországra hozandó horvát ajku ifjak elhelyezésére jöhetnek te-

kintetbe. A nagyon jól fekvő Barcs és Siklós még kicsinyek arra, hogy nagyobb actio támpontjául szolgálhassanak. Ujvidéknek, Zombornak és a vasuti gócpontként is nagyjövőjű Szabadkának egyelőre saját belső magyarosodása ad dolgot. A távolabbi Szeged hivatása, hogy a Marosontulra hasson. Pécsset a pécs-szigetvár-barcsi, pécs-szentlőrinc-sellye-szlatinai, a pécs-alsó-miholjáci és a pécs-eszék-vinkovcei vonalak négy irányban is összekötik Szlavóniával. Van a városnak jogakadémiája, két gimnáziuma, reál, felső kereskedelmi és polgári iskolája, tanító- és tanítónőképzője, tehát kulturintézményei révén is különösen alkalmas arra, hogy az ösztöndíj-actio középpontjául szolgáljon. A város évi 1.200 K-val már is segíyezi a Julián-Egyesület ösztöndíjasait. Továbbá a Julián-Egyesületnek tanféri fiakból és iparosokból álló, dolgozni tudó és dolgozni akaró helyi bizottsága van, melynek közreműködése ugy az iskolai ösztöndíjas, mint az iparostanonc actio sikerét nagymértékben elő segíti. Földrajzi tényezők és helyi körülmények ekként egyaránt alkalmassá teszik Pécsset arra, hogy az első déli internátus székhelye legyen. Másodszorban majd tekintetbe jöhet Baja, melyet déli fekvése mellett magyar jellege és földrajzi helyzete tesz célunkra alkalmassá.

Romániától persze Pécs már távolabb esik, de azért az olcsó dunai vízi úton Mohácson át elég jól megközelíthető. A romániai magyarságra való tekintettel később a fejlődő Brassó jöhet tekintetbe. De a dolgot egyszerre két vagy éppen három déli internátus felállításával kezdeni talán célszerűtlen lenne. Kezdetben a Szent László Társulat romániai ösztöndíjasai is a Julián-Egyesület pécsi internátusában lennének elhelyezhetők, mire a társulat vezetőségénél meg is van a legteljesebb készség. Ez az időleges egyesítés azzal a haszonnal is járna, hogy a közös fedél alá összehozott szlavóniai, horvátországi, boszniai, hercegovinai, romániai és bukovinai magyar

fiuk egymás elbeszéléseiből maguktól jönnének rá arra, hogy a diasporák a déli és keleti részekén, meg a Balkánon milyen nagy területeket hálózhatnak be s erről az önként ébredő gondolatról már könnyebb lenne a fiukat öntudatosan rávezetni a magyarság déli és keleti gazdasági hivatásának az eszméjére, melynek ők lesznek majd az igazi pionirjai.

Pécs városa hajlandó lenne az internátus céljára ingyen telket adni, de a záloglevélpiacon jelenlegi kedvezőtlen helyzete mellett az építkezésre olcsó kölcsönt kapni nem lehetne s így célszerűbbnek látszik az intézetet bérhelyiségben nyitni meg. Minthogy pedig a külföldi magyarság szerényebb anyagi viszonyok között van, fiait otthon sem kényeztetni el, minthogy továbbá a tanulmányaikat végzett ifjak is a Balkánon boldogulni csak akkor tudhatnak, ha kisebb igényekkel lépnek ki az életbe, azért az egész actio sikerét tenné kockára, ha a fiukat igényteljesen és költségesen nevelnék. Szegény nemzet szegénysorsu fiai számára egyszerű, de jó internátust kell szervezni. Fiunként a ruhák és tankönyvek költségeit is beleszámítva 600 K-t kell számítani, mi - ha az internátus kezdetben - 40 gyermekre rendeztetnék be, évi 24.000 K rendes fentartási költséget okozna. A bérhelyiség berendezésének és bebutorozásának költségei pedig mintegy 10.000 K egyszersmindenkori kiadást okoznának.

III.

Már az irányelvek kifejtésénél ki volt emelve, hogy Horvát-Szlavónországokból való horvát és szerb fiuk magyarországi iskolázásának kimagasló jelentősége van és hogy a boszniai és hercegovinai mohamedán, horvát és szerb ifjak csak másod sorban jöhetnek tekintetbe.

A nemzetiségi psychologianak egyik sarkalatos tétele az, hogy az egy nemzetiségűek egyesítése erősíti, szétszórása gyöngíti a nemzeti érzés intenzitását. A mily kevésbé áll érdekünkben, hogy a Magyarországra hozandó délszláv ifjakat el-

magyarosítsuk [ugyis tulsok a magyar diplomás ember s nekünk magyarbarát horvátokra és bosnyákokra van szükségünk], éppen olyan kevésbé lehet célunk az, hogy saját pénzünkön horvát és bosnyák sovínisztákat neveljünk. Ezt tartva szem előtt a leggyakorlatibb megoldásnak látszik a fiuknak szétszórt elhelyezése alkalmas fekvésű városokban és pedig jó internátusokban magyar ifjak között, ilyenek nem létében pedig megbízható és lehetőleg egykoru gyermekkel bíró magyar középosztályu, leginkább hivatalnok-családok körében. A fentiek dacára megfontolást érdemel azonban, hogy a budapesti horvát internátusnak mint már fennálló intézménynek beszüntetése nem okozna-e Horvát-Szlavón országokban kellemetlen feltűnést és általában egy már meglévő intézmény feloszlatása nem járna-e szervezési nehézségekkel. A két rendszer megállhat egymás mellett is.

Állami internátusok az országnak itt tekintetbe jövő dél-nyugati felében nincsenek s egyébként is helyesebb, ha ennél az actionál az állam maga háttérben marad s inkább társadalmi tényezők lépnek előtérbe. Különösen két nagy történeti egyházunk művelődési erejét kellene igénybe venni. A katolikusét a horvát fiuk, a reformátusét a mohamedán és szerb fiuk iskolázásánál.

A horvátországi és a boszniai horvátság eleven hitéletet él. Az a tudat tehát, hogy fiai Magyarországon katolikus környezetbe kerülnek, nagy megnyugvására van a szülőknek s főleg az erősen nacionalista értelmiségnél, mely vezető szerepénél fogva különös jelentőséggel bír, ellensúlyozza azt az ellenérzést, melyet a magyarországi iskolázás gondolata ott ma még kivált. Misics Alajos, mosztári püspök nemzeti lelkiismeretével valóssággal küzködve küldött három mosztár-vidéki katolikus fiút Pécsre, de midőn ő és a szülők értesültek arról, hogy a gyermekek a ciszterciták gimnáziumában, az ottani igazgató felügyelete alatt tanulnak, aggodalmaik nyomban eloszlottak. A püspök a katolikus nagygyűlés alkalmával fenn járván Budapestet

már arról beszélt, hogy a pécsi iskolázás milyen nagy jóté-
mény a hercegőc horvátságra nézve.

Az előadottak alapulvételével vizsgálva azt, hogy
mely városok jöhetnének tekintetbe horvát ifjak iskolázására,
ebben a tekintetben is leginkább Pécs emelkedik ki, hol a Ju-
lián-Egyesület helyi bizottságának felügyelete alatt próbakép-
pen 6 horvátországi és 3 hercegovinai, együtt 9 horvát ajku fiu
tanul s igen szép eredménnyel biztat.

Elöl áll a sorban Baja is. A város kissé stagnál u-
gyan, de jól fekszik. Horvát-Szlávonországokból délkeletről és
délről Ujvidéken és Gomboson át, délnyugatfelől új hidja révén
könnyen elérhető. Gimnáziuma éppen úgy, mint a pécsi, a ciszter-
cita rend kezén van és ez a hazafias és valóban türelmes ma-
gyar rend egyenesen ambicionálja, hogy a déli ifjuság nevelé-
sére bizassék. Az ottani igazgató hajlandó a Julián-Egyesület
helyi bizottságát megalakítani és a fiukat iskolán kívül is
állandó felügyelet alatt tartani.

Visszatérve a Dunántulra, a zágráb-budapesti vonalon
fekvő Kaposváron és Dombóváron kívül figyelembe jöhet Székes-
fehérvár is. A város az imént említett fővonalról Sárbogárdnál
vagy Adony-Szabolcsnál letérve könnyen megközelíthető. Gimná-
ziumát szintén a ciszterciták birják. Az ő felügyeletük alatt
áll az ottani katolikus internátus is.

Alkalmas helyként kínálkozik továbbá Győr. Várady L.
Árpád püspök maga hajlandó a horvát fiuk felügyeletéről gondos-
kodni. A város gimnáziumát a bencések vezetik.

Tekintetbe jöhet továbbá a bencések esztergomi, a ke-
gyes-tanítórendnek veszprémi és tatai gimnáziuma is. Az utóbbi
helyen katolikus középiskolai internátus is van. Pár horvát fiu
el lenne még helyezhető Budapesten a kegyes-tanítórend inter-
nátusában.

Főiskolára a horvát fiuk részint Budapestre lennének

hozhatók, hol leginkább a Szent Imre kollegiumban nyerhetnének elhelyezést, részint pedig a pécsi jogakadémiára mehetnének.

A bosnyák mohamedán ifjak magyarországi iskolázására a fiuknak a ref. jellegű Debrecenben, az ottani ref. tanintézeteken való elhelyezésével nagyobb arányu kísérlet történt. Debrecen jelentőségével a IV.rész bővebben foglalkozik, ehelyütt csak azt emeljük ki, hogy az a teljes türelmesség, melyre a mohamedán fiuk az alföldi nagy ref. metropolisban találtak, a mohamedán szülőkben a legteljesebb megnyugvást keltette. Ismerve ennek a népelemnek a vallás dolgában szinte beteges érzékenységét, nem is lehet eléggé méltányolni azt a bölcs eljárást, mellyel a debreceni ref. tanügyi és egyházi körök ezt a kényes kérdést kezelték. Debrecen ma már oly nagy város, hogy a már ott lévő 20 bosnyák mohamedán fiun felül még szép számmal lehet ott ilyen ifjakat elhelyezni. Egy második városra tehát még csak gondolni sem kell. Az erősen délszláv szellemű boszniai középiskolák behatása alatt az ottani mohamedán ifjuság mohamedán öntudata elhomályosodóban van és ez az ifjuság kezd akként megoszolni, hogy vannak szerb és vannak horvát érzelmű bosnyák mohamedánok. Már csak erre való tekintettel is nagyon jó lenne, ha a megnyíló egyetem pár osman török hallgatót is Debrecenbe vonzana, kik természetyszerűleg mohamedán szellemben hatnának bosnyák hitsorsosaikra.

A horvátországi és boszniai szerb fiukat hiba lenne összeköttetésbe hozni a hazai szerbséggel. Miután a gör.kele-tiek és a reformátusok között nincsenek olyan ellentétek, melyek az együttműködést kártékonyan befolyásolhatnák, a szerb fiukat is célszerűbb lesz református környezetbe vinni. Ilyen környezet van a Dunántul, lent közel a Drávához Csurgón és Pápán, a két ref. iskolavárosban. Igen alkalmas lenne továbbá az Alföldön a tősgyökeres Kiskunhalas 9.407 lelket, Kecskemét 15.247 lelket és Nagykőrös 18.712 lelket számláló eklézsiájá-

val és ref. középiskolaival. Figyelmet érdemel továbbá a budapesti Lónyay-utcai ref. középiskolai internátus, valamint a kisé-távolabb fekvő Mezőtur ref. internátusa révén. A szerb fiuk egy része azután tanulmányait a kecskeméti és esetleg sárospataki jogakadémián fejezhetné be, mely utóbbi mellett főiskolai internátus is van.

Különösen kezdetben, míg a magyarországi iskolázás a Drávától és a Szávától szokássá nem válik, a horvátországi és a boszniai fiukat csak kiadás, mintegy évi 1000 K-s ösztöndíjjal vonhatjuk magyarországi iskolába. Ezeket az ösztöndíjakat azonban nem kizárólag magyar részről kellene adni, hanem oda kellene hatni, hogy a horvát-szlavón és a boszniai és hercegovinai országos kormányok is részben Magyarországra küldjék ösztöndíjasaikat. Most ezen a téren a helyzet kedvezőtlen. Horvát-Szlavónországokból az 1911-12. tanév nyári félévében a bécsi egyetemet 154, a műegyetemet 37, a grázi egyetemet 51, a műegyetemet 16, a prágai német egyetemet 10, a műegyetemet 4, a prágai cseh egyetemet 25, a műegyetemet 48, a brünni német műegyetemet 4, az innsbrucki egyetemet 33, a lemergi egyetemet 9 és a csernowitzi egyetemet 3, vagyis a társországokból a felsorolt 12 osztrák főiskolát 394 hallgató látogatta. Ugyanazon idő alatt a budapesti tudomány-egyetemen 34, a műegyetemen 46, a kolozsvári tudomány-egyetemen 7, a debreceni jogakadémián 1 és az eperjesin 1, együtt csupán 89 horvát-szlavon fiu tanult. Még kedvezőtlenebb a boszniai és hercegovinai ifjak iskolázására vonatkozó hiányos adatokból kihámozható kép. Az 1911-12. tanév nyári félévében a bécsi egyetemen 137, az 1912-13. téli félévében pedig a zágrábi egyetemen 115 boszniai és hercegovinai ifju tanult. Magyar főiskolákon alig 10. Tudvalevő, hogy ugy Horvát-Szlavónországokban, mint Boszniában és Hercegovinában a középosztálynak nevezhető társadalmi réteg viszonylag szegény s így az ifjak túlnyomó részének kétségtelenül az ottani orszá-

gos kormányok által adott subventio teszi lehetővé az osztrák főiskoláknak ilyen tömeges felkeresését. Ezen a szomorú helyzeten csak a m.kir.kormány közbelépése segíthetne, de ez is csak abban az esetben, ha - mint a következő részben bővebben ki van fejtve - legalább egy hazai főiskolánkat a déli ifjúságra nézve vonzóvá tudjuk tenni.

IV.

Nem lenne ránk nézve valami hizelgő, ha pár horvát és bosnyák fiút csak ösztöndíjjal tudnánk főiskoláinkra csalogatni. Kell, hogy az egyetemeinken kifejlődő tudományos munka vonzza hozzánk a Magyarbirodalom hatalmi körén kívül eső balkáni nemzetek fiatalságát is. Ólomsullyal esik a mérleg egyik serpenyőjébe ellenünk, hogy nyelvünk nem világnyelv s hogy a fiatalabb magyar tudományosság főiskoláinkat még nem emelhette a német, angol és francia egyetemek színvonalára. Mindezzel szemben mi a mérleg másik serpenyőjébe csak azt vethetjük, hogy főiskoláinkon, behatóbban műveljük az ugynevezett keleti szakokat, melyek a Balkán és a közeli Kelet fiatalságát különösen érdeklik.

Ez az a pont, ahol a déli ifjúság magyarországi iskolázásának kérdése a magyar nemzet legmagasabb kulturális problémáival találkozik. Téves a múlt évtized második felében érvényesült az a felfogás, hogy míg itt a hat évnél idősebb népességnek éppen egy harmada nem tud írni és olvasni, addig megbocsáthatatlan fényűzés a költséges magasabb kulturális igények kielégítése. Sem egyéneknek, sem nemzeteknek célja tartalmatlan élet pusztá tengetése nem lehet. Közülünk a mélyebben gondolkozók éppen azért állították nemzetünk elé a Nyugat és Kelet között való közvetítés eszméjét, hogy ebben sajátos hivatásunkat megtalálva, az emberiségnek értékes elemévé váljunk. Gyenge társadalmunk a legtöbbször a felismert igazságnak sem tud testet adni s így itt is állami irányításra és támogatásra

van szükség, mire most különösen jó alkalom kínálkozik.

Debrecenben új egyetemünk nyílik meg, melyen tervszerűen már olyan tanszékeket kellene szervezni s az egymást kölcsönösen támogató és kiegészítő tanszékeket akként kellene csoportosítani, hogy ott a tudományos munkának már eleve keleti irányt adjunk. Csak a rokon szakokat művelő tudósok kölcsönhatásából fejlődhet ki lassan az a milieu, melyben az igazi s a mellett sajátos kultúra tenyészik.

Földrajzi helyzetünkől és történetünkől következik, hogy a balkáni népeket érdeklő keleti szakoknak jelentős része a mi saját szempontunkból is rendkívül fontos.

Ha nem fogadjuk is el, Vámbéry, gróf Kuun Géza és Thury József tanítását a magyar nyelv török eredetéről, a török nyelvészet fontosságát a magyar nyelvtudomány szempontjából kétségbe nem vonhatjuk. Az erős szláv befolyás révén pedig szükségünk van a szlavisztika művelésére is.

A honfoglalást megelőző vándorlások, a honfoglalás és az azt követő kalandozások korát, továbbá Salamon és II. Béla fiainak és unokáinak korát szakszerűen művelni egyáltalában nem lehet a középkori görög nyelv-kelet-romai történelem alapos ismerete nélkül. Művelődésünk kezdetei bizanci behatások alatt állottak s így művelődéstörténetünknek éppen leghomályosabb részére vethet a Konstantinápolyból kiáradt műveltség és művészet ismerete világosságot.

A szlávoknak a keresztény hitre térítése a bizanci egyház munkája, legnagyobb kulturális tette volt. Bőviben vagyunk a szláv nemzetiségeknek, melyeket a szó magasabb értelmében csak akkor tudhatunk kormányozni, ha egész lényüket meghatározó szellemi és erkölcsi alapotívumokat ismerjük. Állandóan nyomása alatt állunk az orosz hatalomnak, mellyel csak akkor tudunk elszámolni, ha a vallási elemekkel telített pánszláv eszme mivoltába behatolunk. Tanulmányainknak körébe be kell

tehát vonni a keresztény görög és a szláv szellem összeolvadásának egyházi és művelődési folyamatát. A szlávság egyházi és művelődési történelme tehát, kapcsolatban a görög keleti egyházjoggal, szintén olyan szakok, melyek bennünket és a balkáni népeket egyaránt érdekelnek.

Az új görög katolikus püspökség liturgikus nyelve a görög lesz, mely minthogy keresztény intézményről van szó, természetsszerűleg nem Menofon nyelve, hanem a középkori görög lehet. Az új püspökség létjogosultságának kérdésére igenlő választ igazában azzal adhatunk, ha papságának, tanárainak és tanítóinak színvonalát messze féléje emeljük a román és rutén papi és tanítói személyzet szintjén. Előtérbe kell majd lépnie a patrologiának és pedig a görög szentatyák, Athanáz, Bazil, nazianci Gergely, Krizostom tanulmányozásának. Hiszen a német protestáns theologia is a legbehatóbban foglalkozik ezeknek a nagy gondolkozóknak életműveivel. Minthogy azonban Debrecen ref. jellegére s az ottani főiskola multjára való tekintettel kizártnak kell tekinteni azt, hogy a debreceni egyetem mellett gör.kath.facultás szerveztessék, a görög szentatyák művelése természetsszerűleg csak a bölcsészeti facultáson történhetnék.

A protestáns theologia a bibliának latin szövegével, a Vulgataval szemben a szentírás görög szövegét szögezi s a római pápa primátusával szemben a konstantinápolyi gócpont egyházi és művelődési jelentőségét kutatja. Mindezek a rokon szakok kapcsolatban a középkori görög nyelvtudománnyal és bizanci irodalomtörténettel, oly kulturmunkát adnának ki, melynek alig lenne mása Európában.

A XV., XVI. és XVII. század magyar történelme össze van forrva az ozmán történelemmel. A magyar hódoltsági terület történetéből Salamon Ferenc csak izeltetőt adott. A nagy eredményre jogosító Karácson Imrét idő előtt elvesztettük. Csak az ozmán történetírás és különösen a török levéltárak kutatása

...alapján kerekedhetne majd ki hazai történelmünknek ma még meg
...nem írt fejezete. Az erdélyi fejedelemségnek oly érdekes élete
...a török politika tengelye körül forgott. A XIX. századnak pedig
...különösen második felében éppen a mi monarchiánk szempontjából
...a török hatalom szerepe olyan jelentős, a keleti kérdés annyi-
...ra előtérbe nyomult, hogy a legújabb kor története valósággal
...csonka az ozmán történelem nélkül.

A balkáni szláv országok a középkor folyamán időnként
...hatalmasságok színvonalára emelkedtek, majd erejük hanyatlása-
...nak szakában a Magyarbirodalom melléktartományaivá lettek. A
...török ár elvonultával a XIX. században előbb a népek, azután
...országai ujjaszülettek s tényezőivé váltak monarchiánk külpo-
...litikájának. A balkáni háború után pedig újból hatalmasságok
...lettek. Történetük tehát beható tanulmányozást annyival is in-
...kább megérdemel, mert ha e népek középkori életének magyar szá-
...kával mi nem foglalkozunk, a magyar befolyás idejét ők maguk
...aligha fogják kimunkálni s a középkori Magyarbirodalom balkáni
...politikáját a legendák világába, a mesék országába fogják uta-
...sitani.

Az elméleti politika terén jól teszik az angolok és
...a németek, ha az Egyesült Államok és Ausztrália oly érdekes
...szövetségállami alakulatait boncolgatják. A mi szempontunkból
...haszonlíthatatlanul fontosabb a horvát és a bosnyák tartományi
...közjognak és a balkáni államok alkotmányának tanulmányozása.
...Hogy az alkotmányosság és helyenkint a parlamentarizmus miként
...alakult ki ezekben a balkáni országokban, a nyugat európai in-
...tézmények miképpen hatottak ezekre a keleti népekre, tudtak-e
...a maguk mivoltából természetüket visszatükröző intézményeket
...is kiformálni vagy legalább adtak-e különleges színt és jelleget
...az importnak; mind ezek a kérdések a legszebb politikai témák
...közé tartoznak.

A népesedési tudománynak is milyen érdekes kérdése,

16
hogyan a török uralom milyen hatással volt az alatta álló országok parasztságára, hogy miért pusztultak ki a falvak az Alföldön, a Dunántul délkeleti részében és miért maradt meg Szerbia és Bosznia életerős parasztsága. Milyen aktuális lenne a balkáni nemzetek népesedési viszonyainak összehasonlító vizsgálata, mennyire elősegítenék ezek a kutatások az illető népek erejéről és értékéről való ítéletünk kialakulását. Mennyi tévedést lehetne ezen a téren Európa előtt is eloszlatni. S tudományos ítéleteink révén hatalommá lennének, melytől a balkáni népek politikai körei és publicisztái is tartanának.

A jog- és gazdasági történetnek milyen érdekes alakulata a határőrvidékek szláv lakosságának szellemében kialakult házközösségek, a vagyon- és földközösségek Horvát-Szlavonországokban. Képzeltető-e ezeknél a hazai intézményeknél szebb átmenet a szláv jogfelfogás és általában a szláv jog tanulmányozásához. A boszniai tartományi jog s különösen a seriát-jog tudományos művelése pedig átvezet a mohamedán jog világába.

Ujat és másoktól már elmondottakat felhozva, könnyű lenne a magyarságot és a balkáni népeket egyaránt érdeklő tudománysszakok és speciális problémák felsorolását nyújtani, de inkább összefoglalva az előadottakat, a megvalósítás tekintetében kétágu megoldást kell ajánlani. A nagyobb keleti szakok számára egész külön tanszékeket kellene creálni, de hogy emellett az egyes speciális problémák se maradjanak gazdátlanul az általános tudománysszakok tanárait keleti vonatkozásul speciál-collegiumok tartására kellene kötelezni. A megvalósítás csak fokozatos lehet, mert kezdetben sem tanulók, sem tanárok kellő számmal nem lennének. Idő kell ahhoz, hogy eleinte ösztöndíjakkal a déli ifjúságot Debrecenbe szoktassuk. Katedrák elvi szervezésével pedig célt kell tűzni az elméleti pályára hajlammal bíró magyar ifjúság elé, mely keleti szakokba való

elmélyedés útján lenne elérhető. A kivétel fokozatossága meg-
felel az állami pénzügyek súlyos helyzetétől elébünk szabott
takarékoságnak. De ha évtizedek szervező és tudományos munká-
jával kultur-dreadnought-öt tudunk csinálni debreceni egyete-
münkől, akkor teszünk majd akkora szolgálatot a monarchia ha-
talmi állásának a Keleten, mintha hajóóriást küldünk a levan-
teivizekre.

Budapest, 1913. évi december hó

S. L. L. L.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA